

**КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШДА ТАЪЛИМ МУАССАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ
АҲАМИЯТИ**

и.ф.ф.д., Баратов Саъдулла Норжигит ўғли
ТДИУ Самарқанд филиали катта ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада мамлакатимизда камбағалликни қисқартиришда таълим муассасларини фаолиятининг тутган ўрни хусусан, олий таълим муассалари фаолияти тўғрисида сўз боради.

Калит сўзлар: камбағаллик, ижтимоий ҳимоя, олий таълим, давлат бюджети.

Маълумки мамлакатдаги таълим сифати камбағаллик даражаси билан бевосита боғлиқ бўлиб, таълим сифати ва қамровининг ортишига ҳамоҳанг тарзда камбағаллик даражаси пасайиб боради. Олий маълумотга эга бўлганлар меҳнат бозорида бошқаларга нисбатан рақобатбрдош ҳисобланиб, бир неча баробар юқори маош олишлари мумкин.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон таълим тизими мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус касб-хунар, олий ҳамда олий таълимдан кейинги босқичлардан иборат. Мамлакатда таълимни ташкил этиш, инфраструктурасини яхшилаш, қамров даражаси, сифати ва молиялаштириш каби жараёнларида қатор муаммолар мавжуд. Айниқса камбағал аҳолининг таълим босқичларидан фойдаланишида имкониятларнинг етарли эмаслиги долзарб масала ҳисобланади.

Адолатли ижтимоий сиёсат юритиш, инсон капиталини ривожлантириш борасида кенг кўламли ислохатлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги фармонида таълим тизимини янги босқичга олиб чиқиш борасида бир қатор устувор мақсадлар белгилаб олинган.

Ушбу фармонга кўра, ҳар бир фуқарога давлат ҳисобидан аниқ касб хунарга ўқитиш имкониятини яратиш, касбга ўқитиш кўламини 2 баравар ошириб, жами 1 миллион нафар ишсиз фуқарони касб-хунарларга ўқитиш ва бу жараёнда нодавлат таълим муассасларининг иштирокини 30 фоизга етказиш, мактабгача таълимдаги қамров даражасини ҳозирги 67 фоиздан камида 80 фоизга етказиш, мактабларни ривожлантириш миллий дастурини жорий этиш орқали ҳалқ таълими тизимида кўшимча 1,2 миллион ўқувчи ўрни яратиш каби мақсадлар илгари сурилган [ПФ-60, 2022].

Фикримизча, камбағалликни қисқартиришда таълимнинг барча босқичлари ўз ўрнига эга. Таълимнинг қайси босқичида сифат пасайса ундан кейинги босқичида сифатни кўтариш учун қилинадиган харажатлар миқдори ортиб бораверади. Шунинг учун ҳам, таълимнинг барча босқичларида қамров, инклюзивлик ва сифатни ҳамоҳанг равишда ошириш лозим.

Ижтимоий сиёсатни такомиллаштириш нуқтаи назаридан олиб борилган тадқиқотлар ичида таълимни, хусусан олий таълимни молиялаштиришни

такомиллаштиришга қаратилган илмий изланишлар анчагина ҳисобланади. Уларнинг айримларини қуйида кўриб ўтишимиз мумкин:

С.Бузрукхонов олий таълим муассасаларининг мустақиллик тамойиллари асносида талабаларга грант кредитлар бериш тартибини либераллаштириш, олий таълим муассасаларини хусусийлаштиришда давлат улушини 51 фоизини сақлаб қолган ҳолда корпоратив бошқарув тамойилларини жорий этишни таклиф этади [Бузрукхонов С.М, 2022].

О.Қаҳҳоров ўзининг илмий ишида олий таълим тизимининг тижоратлашуви талабаларда ўқув жараёнига нисбатан пассив муносабати шаклланишига таъсир этишини қайд этади. Ўз навбатида, молиявий барқарорлик олий таълим муассасаларида ўзининг моддий-техник базасини такомиллаштиришга имконият беришини қўшимча қилади [Қаҳҳоров О.С., 2021].

А.Норов олий таълим муассасаларининг инновацион фаолиятини ривожлантиришга қаратилган илмий хулосаларни шакллантиради. Инновацион фаолият натижаларини тижоратлаштиришда жамият манфаатларини назарда тутиш тамойилини илгари суради [Норов А.Э., 2021].

И.Нематов олий таълим ислохотларини баҳолаб, ўзининг илмий хулосаларини келтириб ўтади. Жумладан, “Жаҳон иқтисодий ривожланишнинг ҳозирги босқичида олий таълим фақат аҳолининг муайян қатламига оид бўлмай қолди, у оммавийлашди. Аксарият мамлакатларда таълим ижтимоий аҳамиятга эга соҳага айланди ” деб таъкидлаб ўтади [Нематов И.У., 2022].

Ижтимоий сиёсатни таъминлашнинг йирик йўналишларидан бири бўлган олий таълим тизимини молиялаштиришга нисбатан илмий хулосалар тизимнинг тижоратлашувига хайрихоҳлик билдирмаганликларини кузатиш мумкин. Юқоридаги тадқиқотларда олий таълимни ижтимоий сиёсатни амалга оширишдаги ролига нисбатан қуйидаги ёндашувларимизни шакллантирдик:

Ижтимоий соҳани молиялаштиришда инсон капиталини ривожлантириш омилларига эътибор қаратиш, инсонларда ташаббускорлик кайфиятини шакллантириш ижтимоий сиёсатнинг муҳим белгиларидан бири бўлиши;

Ижтимоий ҳимояни шакллантиришда давлатнинг роли мавжуд бўлиши ва молиялаштиришнинг бош манбаи сифатида давлат бюджетини шакллантирилиши;

Олий таълим муассасаларида талабаларга грант маблағларини ажратиш орқали ижтимоий қўллаб-қувватлашни амалга оширилиши;

Олий таълимни хусусийлаштирилишида корпоратив бошқарув элементларини жорий этиш ва давлатнинг улушига устуворлик берилиши;

Талабаларнинг таълим олишга бўлган муносабатини пассив бўлмаслиги учун олий таълимни тижоратлашув хусусиятини олдини олиниши;

Илмий тадқиқотлар натижаларини тижоратлаштиришда халқ учун келтириладиган манфаатларни баҳолаш тамойилини жорий этилиши;

Оммалашаётган олий таълим тизими халққа янада кўпроқ яқинлашмоқда. Янада очиқ бўлаётган олий таълим нофаол ижтимоий сиёсатни амалга оширишга кенг имкониятлар бермоқда.

Бизнингча, нофаол ижтимоий сиёсатни амалга оширишга нисбатан олиб борилган тадқиқотларда олий таълим тизими юқори даромадга эга бўладиган мутахассисларни тайёрлаши асосий ғоялардан бири бўлиб қолмоқда. Бу эса, камбағалликка қарши курашнинг барқарор амалга ошишига узоқ муддатли даврда юзага чиқиш билан аҳамиятли бўлишини кўрсатмоқда.

Олий таълим орқали жамиятда олий маълумот орқали соҳаларга бўлинган малакали ишчи-ходимлар синфи шакллантирилади. Шахс, жамият ва давлат ривожланишининг барча босқичларида уларга эҳтиёж мавжуд ва мазкур ривожланишнинг тўғрилиги, даражаси ва албатта сифати бевосита олий таълимга боғлиқ бўлади. Шунинг учун ҳам олий таълим тизими шахс, жамият ва давлат ривожланишининг асосий драйвери ҳисобланади.

1-жадвалда олий таълим муассасалари фаолияти бўйича маълумотлар келтирилган бўлиб, унда олий таълим ташкилотлари сонининг ўсиб бораётганини кўришимиз мумкин.

1-жадвал. Олий таълим муассасалари фаолияти тўғрисида маълумот [stat.uz, 2022]

Кўрсаткичлар	2017 / 2018	2018 / 2019	2019 / 2020	2020 / 2021	2021 / 2022
Олий таълим ташкилотлари сони, бирлик	72	98	119	127	154
шу жумладан хорижий олий таълим ташкилотлари	7	10	16	18	25
уларда талабалар, минг киши	297,7	360,2	441,0	571,5	808,4
кундузги	287,5	313,0	360,1	441,9	553,9
кечки	-	1,2	7,3	11,5	26,5
сиртқи	10,2	46,0	73,6	118,1	228,0
10 000 аҳолига нисбатан тўғри келадиган олий таълим ташкилотлари талабалари	93	110	130	165	229
Олий таълим ташкилотларига қабул қилинган талабалар, минг киши	63,0	114,5	138,1	174,9	235,9
Олий таълим ташкилотларини битирган мутахассислар, минг киши	67,4	70,3	70,8	83,9	103,9

Жумладан, 2017-2018 ўқув йилида олий таълим ташкилотлари умумий сони 72 тани шундан хорижий олий таълим ташкилотлари 7 тани ташкил этган бўлса, 2021-2022 ўқув йилига келиб, улар умумий сони 154 тага, шундан хорижий олий таълим ташкилотлари 25 тага етди.

Бизнингча, кўпгина соҳалардаги каби олий таълимда ҳам миллий ва хорижий таълим муассасалари ўртасидаги рақобат кадрлар сифатига ижобий таъсир кўрсатади. Хорижий таълим муассасалари орқали олий таълимни ташкил этишнинг хориж тажрибалари кириб келади ва бу орқали миллий таълим тизимимизда ҳам ўзига хос адаптация юз беради. Адаптация орқали нафақат миллий меҳнат бозорида балки халқаро меҳнат бозорларида ҳам рақобатбардош бўлган кадрларни етиштириш имкони яратилади.

Олий таълим ташкилотларидаги талабалар сони 2017-2018 ўқув йилида 297,7 минг кишини ташкил этган бўлса, 2021-2022 ўқув йилига келиб, улар сони 510,7 минг кишига ёки 270 фоизга ортиб, 808,4 минг кишига етган.

Шу ўринда алоҳида таъкидланиши керак бўлган масала олий таълим шаклларининг кенгайтирилганлигидир. Олий таълим шаклларининг кенгайтирилиши орқали таълимнинг инклюзивлиги ортади ҳамда ҳамма учун ўз шароити ва имкониятларидан келиб чиқиб таълим олиш имконияти яратилади. 2021-2022 ўқув йилига келиб таълимнинг кундузги шаклида 553,9 минг, кечки шаклида 26,5 минг, сирқти шаклида 228 минг киши таълим олмақда.

Фикримизча, 10 000 аҳолига нисбатан тўғри келадиган олий таълим ташкилотлари талабалари сони 2017-2018 ўқув йилида 93 тани ташкил этган бўлса, 2021-2022 ўқув йилига келиб 136 тага ёки қарийб 2,5 баробарга ортиб 229 тани ташкил этаётганлиги, олий таълим билан қамровнинг аҳоли сони ўсишидан жадалроқ ўсаётганини билдиради.

Ўз навбатида 2.12-жадвалда олий таълим ташкилотларига қабул қилинган талабалар сони ҳам кескин ўсиб борган бўлиб, 2017-2018 ўқув йилида 63,0 минг нафар абитуриент талабалikka қабул қилинган бўлса, 2021-2022 ўқув йилига келиб улар сони 173 минг кишига ёки 375,0 фоизга ортгани ҳолда 235,9 минг кишига етган.

Бундан ташқари, қамров билан биргаликда олий таълим ташкилотларини битирган мутахассислар сони ҳам ўсиб бормоқда. Хусусан, 2017-2018 ўқув йилида олий таълим муассасасини 67,4 минг битирувчи битирган бўлса, 2021-2022 ўқув йилига келиб улар сони 36,5 минг кишига ёки 1,5 баробарга ортгани ҳолда 103,9 минг кишига етган.

Бизнингча, олий таълим қамровининг ортиши камбағалликни қисқартиришда энг асосий чоралардан бири ҳисобланади. Чунки олий маълумотли кадрларнинг кўплиги улар орасида рақобатни кучайтиради ва олий маълумотгагина эмас балки малака ва кўникмага эга бўлишни биринчи даражага олиб чиқади. Бундай ҳолатда рақобатбардош бўлиш ва рақобатда ютиб чиқиш учун олий маълумотнинг ўзи билан чекланмасдан тил ўрганиш, ахборот технологияларидан фойдаланишни пухта эгаллаш, дастурлашни ўрганиш каби унга қўшимча билимларни эгаллаш лозим бўлади. Бу эса ўз навбатида комплекс билимга эга бўлган кадрларни етишиб чиқишига олиб келади. Шу билан бирга таълимнинг кейинги босқичи ҳисобланадиган магистратура ва докторантурада ҳам кучли рақобат юзага келади. Илмий фаолият билан шуғулланиш истагида бўлганларнинг кўпайиши албатта илмий-техник ривожланишга ўзининг ижобий таъсирини ўтказмасдан қолмайди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб шуни айтишимиз мумкинки, олий таълим қамровини ошириш бўйича амалга оширилаётган ишлар камбағалликни қисқартириш бўйича олиб борилаётган сиёсатга ҳамоҳанг бўлиб, узвий боғлиқликка эга.

Шундай бўлсада олий таълим фаолияти натижалари ҳам унгача бўлган таълим босқичлари ташкил этилиши ва сифатига боғлиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-фармони
2. Бузрукхонов С.М. Инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида олий таълимни молиялаштиришни такомиллаштириш: и.ф.д. ... автореферати. – Т., ТДИУ., 2022 й. – 72 б.
3. Қаҳҳоров О.С. Олий таълим тизимида рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг бошқарув механизмини такомиллаштириш (Бухоро ва Навоий вилоятлари мисолида) : и.ф.д. ... автореферати. – Самарқанд, 2021 й. – 80 б.
4. Норов А.Э. Олий таълим муассасаларида инновацион фаолият натижаларини тижоратлаштиришни бошқариш механизмларини такомиллаштириш: и.ф.б.ф.д. ... автореферати. – Т., БухДУ., 2021 й. – 65 б.
5. Нематов И.У. Олий маълумотли кадрлар тайёрлаш тизимини ривожлантиришнинг маркетинг стратегияси (Ўзбекистон Республикаси мисолида): и.ф.б.ф.д. ... автореферати. – Т., ТДИУ., 2022 й. – 59 б.
6. Давлат Статистика қўмитаси маълумотлари. Интернет манба: www.stat.uz